

راهکارهای مدیریت کلاس درس در مدارس بر مبنای سند تحول بنیادین

علیرضا نصیری^۱، مصطفی اسمعیل زاده سیار^۲
^۱کارشناسی ارشد، مدیریت آموزشی، دانشگاه غیرانتفاعی آمل
 اداره آموزش و پرورش شهرستان آمل، دبیر
Nasirialireza777@gmail.com
^۲کارشناسی ارشد، مدیریت آموزشی، دانشگاه غیرانتفاعی آمل
 اداره آموزش و پرورش شهرستان آمل، آموزگار

چکیده:

از جمله هدف‌های عملیاتی ارائه شده در سند تحول بنیادین می‌توان به تنوع بخشی محیط‌های یادگیری در فرایند تعلیم و تربیت اشاره کرد که این هدف عملیاتی با شش راهکار ارائه شده است. در این مقاله سعی داشتیم با بیان راهکارهای مدیریت کلاس، راه‌های ساده تری از تنوع بخشی محیط یادگیری ارائه دهیم. روش پژوهش حاضر نیز از نوع کیفی بوده که نحوه گردآوری داده‌ها نیز بر اساس شیوه کتابخانه‌ای و اسنادی می‌باشد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که با تاکید بر نقش مؤثر قدرت معلمان در اداره کلاس‌های درس چه به صورت حضوری چه به صورت مجازی به تبیین رویکردهای مختلف آموزشی می‌پردازیم. در مسیر بررسی مدیریت کلاس درس در می‌یابیم که معلمان آگاه از روش‌های متنوع تدریس و مباحث تربیتی استفاده می‌کنند، همچنین برنامه جامع برای تدریس و مدیریت کلاس اکیدا توصیه می‌گردد. بر این اساس توصیه می‌گردد که حیطه شناختی و عاطفی مورد توجه قرار گیرد. برای اینکار داشتن برنامه راهبردی، برنامه سالانه و تقویم اجرایی کمک کننده خواهد بود.

واژگان کلیدی: مدیریت کلاس، مدارس، سند تحول بنیادین، معلم

۱- مقدمه

تحقیقات بی شماری نشان می دهد که بسیاری از مشکلات اخلاقی و اجتماعی نوجوانان ما با داشتن مدرسه پویا و جذاب قابل کنترل خواهد بود و با پردازش به این موضوع کشمکش های دانش آموزان با معلمان و افت تحصیلی آنان کاهش پیدا خواهد کرد.

با توجه به هدف های کلان ارائه شده در فصل پنجم سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران که تربیت انسان متعهد از مهم ترین اهداف بیان شده است در این مقاله مستقیماً به دوره متوسطه اول که حساس ترین دوره تحصیلی می باشد پرداختیم. چرا که مهم ترین عادت های مثبت و منفی روان در این دوره از محصلی شکل می گیرد. دوره متوسطه اول همانند پلی است که دوران کودکی محصل را به بزرگسالی پیوند می دهد به همین جهت قصد کردیم با بیان راهکار مدیریت کلاس، روش تدریس و نوع برخورد مدرس، راه گذر دانش آموز را از این دوره تحصیلی هموار کنیم. وجود مدیریت کار آمد معلمان و ایجاد شرایط لازم برای تسهیل در امر یادگیری در کلاس که مطابق نیاز ها و ویژگی های فراگیران باشد با توجه به شرایط سنی حساس دوره متوسطه اول لازمه ی جامعه ی امروزی و راه گشای بسیاری از مشکلات نوجوانان می باشد.

در فضای آموزش فعلی به جای اینکه به دانش آموزان توصیه ی نظم و انضباط شود باید به معلمان یادآوری گردد که در اداره ی کلاس درس از روش های مدیریتی نوین استفاده گردد. معلمان با توانمندی مدیریتی خود می توانند پایگاه و منزلت واقعی خود را حفظ کنند.

همانطور که گفتیم مدیریت کلاس درس از سوی معلم برای ایجاد نظم و انضباط، مطلوب کردن تدریس و ایجاد یادگیری در دانش آموزان کلاس درس انجام می گیرد. چنانچه مدیریت کلاس به خوبی انجام نگیرد، فرایند تدریس و یادگیری با مشکل مواجه خواهد شد. معلم نقش تسهیل کننده امر آموزش و یادگیری را بر عهده دارد. در این بین او می تواند علاوه بر موفقیت در امر یادگیری با مدیریت صحیح کلاس به ایجاد الگوهای رفتاری مناسب و تکامل شخصیت دانش آموزان نائل شود.

همچنین از آنجایی که کلاس محیطی پویا و سیال است و تصمیمات آن در جهت مدیریت کلاس آتی و در لحظه است، اهمیت دارد که معلمی جهت برخورد با مسائل خاص کلاس خود و جلوگیری از حاد شدن مسائل راهکارهایی را برای مدیریت و رفع تنش به کار برد و با تبصر خاص مسئله را فیصله دهد. (الماسی حسینی، ۱۳۹۴: ۳)

مدیریت کلاس درس عبارت است از هنر به کار بردن دانش تخصصی و بهره گیری از مهارت های کلاس داری در هدایت دانش آموزان به سوی اهداف مورد نیاز جامعه. در هدایت تحصیلی دانش آموزان یکی از عوامل تاثیرگذار استفاده از نیروی کارآموده و خبره می باشد. (سالاری و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۹). که این تحلیل با مطالعات رابرتز (۲۰۱۸)؛ آمیت، کوآتی، هاسکین و همکاران (۲۰۲۱)؛ گیلب و لایفشیتر (۲۰۲۱) مطابقت دارد. (همان، ۳۹) این موضوع در اهداف کلان سند تحول بنیادین بعنوان چهارمین مورد ارائه شده است. طبق این سند برقراری نظام کارآمد منابع انسانی و مدیریت انسانی از محورهای مورد توجه می باشد. اکثر معلمان بعنوان افرادی از منابع انسانی در ابتدای تجربه تدریس، نگرانی های به جهت کنترل دانش آموزان و ایجاد محیطی مناسب برای یادگیری ابراز می کنند. همچنین در منابعی، مدیریت کلاس درس از پیچیده ترین جنبه تدریس بیان شده است. در مواردی مدرسین شروع آغاز تحصیلی را با خوش رویی آغاز می کنند و از سختگیری پرهیز میکنند اما در مواردی معلمان جدیت را سر لوحه قرار داده و برخورد رسمی و قاطع را پیشنهاد می دهند. تصمیم گیری به عهده مدرس است اما آنچه واضح است این است که تا زمانی که بر کلاس حاکم نباشد و کلاس از قوانین پیروی نکند مشکلات مدیریتی در کلاس پدیدار خواهد شد.

پیشینه پژوهش

- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به تلاش شورا عالی انقلاب فرهنگی و وزارت آموزش و پرورش، (۱۳۹۰)، ماموریت یافت با تاکید بر شایستگی های پایه زمینه دستیابی دانش آموزان در سنین لازم التعليم طی ۱۲ پایه تحصیلی را به مراتبی از حیات طیبه در ابعاد فردی، اجتماعی، خانوادگی، اجتماعی، جهانی را بصورت نظام مند همگانی عادلانه و الزامی در ساختاری کارآمد و اثربخش فراهم سازد.

- مدیریت کلاس و کلاس داری، داناواکر تایلسون، (۱۳۸۶) سومین شماره از مجموعه‌ی "آنچه هر معلم باید بداند"، با هدف بررسی مسائل متعدد رفتاری در کلاس درس و نیز علل و راه‌حل‌های موثر برای رفع آن نگاشته شده است. بر این اساس مدیریت کلاس درس در آغاز تصویری از شیوه‌های انضباطی کلاس‌داری به روش سنتی بیان شده است و در ادامه روش‌های پیش‌گیری از بروز رفتار خارج از تکلیف ساده معرفی شده است.
- مدیریت کلاس درس، سید صمد الماسی حسینی، (۱۳۹۷)، او معتقد است مدیریت کلاس می‌تواند یکی از مؤثرترین عوامل و هسته‌ی اصلی مهارت‌های تدریس باشد که معلمان باید همواره آن را بهبود بخشند تا بتوانند با فنون جدید به ایجاد محیط سالم بپردازد و در راه حفظ آن قدم بردارد. برای مثال می‌تواند از ابتدای سال تحصیلی برنامه ریزی کند و قبل از شروع کلاس درس آماده بکار بردن راهکارهای مدیریتی باشد. هدف یک معلم کار آزموده فقط ساکت کردن دانش آموزان در کلاس نمی‌باشد. بلکه برنامه معلم شامل هدف های آموزشی می‌باشد.
- روش‌ها و فنون الگوهای تدریس به قلم امان الله صفوی، (۱۳۸۲)، بیان می‌کند مدیریت کلاس درس را رهبری کردن امور کلاس درس از طریق: تنظیم برنامه درسی، سازماندهی مراحل کار و منابع، سازماندهی محیط به منظور بالابردن کارایی، نظارت بر پیشرفت دانش اموران و پیش بینی مسائل بالقوه می‌باشد.
- ولی مهدی نژاد، (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای با عنوان «دیدگاه دبیران دوره متوسطه در خصوص راهکارهای بی‌انضباطی کلاسی دانش‌آموزان و بهبود مدیریت کلاس» با ارائه ۵ راهکار از دیدگاه دبیران به منظور بهبود مدیریت و کنترل کلاس می‌پردازد که در این پژوهش دبراً مقطع متوسطه اول بیشترین اهمیت و اولویت را به بهبود آموزش مهارت‌های مدیریت کلاس در مراکز تربیت معلم داده‌اند. مشورت با متخصصان تعلیم و تربیت و روانشناسی از راهکارهای اولویت دار و مهم می‌باشد.

۲- روش شناسی

نتایج این تحقیق که بر مبنای سند تحول بنیادین می‌باشد روش توصیفی و تحلیلی و با بهره‌گیری از تجارب آموزشی است. با توجه به اینکه در این مقاله برای جمع آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. با بررسی کتاب و مقالات مرتبط به روش مروری به تدوین روش‌های مدیریت کلاس درس پرداخته شده است، عبارت دیگر در این مقاله مدیریت کلاس، اهمیت آن، تئوری‌های مربوطه و ارائه راهکارها و جمع‌بندی بحث و تجزیه و تحلیل شده است.

۳- بحث درباره یافته ها

اصول مدیریت کلاس درس

برای رعایت اصول مدیریت کلاس درس باید به اهداف مدیریت کلاس درس آگاه باشیم. برنامه ریزی درسی بر پایه‌ی آمیزه‌ای از تنوع و هدف، ارائه ی دستورالعمل‌های شفاف به دانش آموزان در مورد فعالیت‌های درسی، هدایت و نظارت بر یادگیری و فعالیت‌های دانش آموزان، به کارگیری ابزارهای آموزشی و منابع یادگیری و تدریس، حرکت منطقی از یک مرحله ی تدریس به مرحله ی دیگر، زمان بندی فعالیت‌های کلاس و ایجاد توازن در آن‌ها، شروع و خاتمه‌ی هدفمند درس عده ترین اهداف مدیریت کلاس را تشکیل می‌دهند. معلمی است که بر مطالب درسی تسلط دارد و کارها و اعمال او سازمان یافته است، اعتماد به نفس دارد و برای شکوفای اعتماد بنفس دانش آموزان تلاش می‌کند، این قبیل معلمان با بررسی هدف ها و مؤلفه های مدیریت کلاس درس، تأمل در مورد کلاس های خود، بازدید از کلاس های دیگر همکاران و گفت وگو با کارشناسان، نگرشی همه جانبه در مورد مدیریت کلاس پیدا می کنند.

موانع مشکلات مدیریت کلاس درس

از موانع موجود در مدیریت کلاس در هنگام تدریس میتوان به بی انضباطی دانش آموزان اشاره کرد. به نقل از گینات دو مفهوم مدیریت کلاس و انضباط جدا ناپذیر نیستند و مدیریت کلاس تمامی تصمیم گیریه‌ها و اعمالی را که برای نظم دادن به کلاس لازم است و با عنوان انضباط مطرح می‌شوند شامل می‌شود منظور از این گونه نظم، مدیریت نگهداری یا فراهم کردن محیطی است که در آن یادگیری صحیح همراه با کاهش مسائل و مشکلات برای دانش آموزان انجام شود. (سرتیپی، ۱۳۷۱)

انضباط در معنا لغوی به معنای نظم و سامان گرفتن می‌باشد به سخن دیگر انضباط را به معنای اینکه فرد خود و رفتار و اعمال خود را به نظم و قاعده در آورد و خویشتن را کنترل کند و به آثار نتایج اعمال خود توجه داشته باشد گویند. (شریعتمداری، ۱۳۸۷: ۱۴۹)

صفوی (۱۳۸۲) می‌گوید: انضباط، عبارت است از اعمال قواعد و مقرراتی که یادگیری را تسهیل میکند و اخلال در کلاس را به پایین ترین سطح کاهش می‌دهد. در حوزه دانش آموزی بی نظمی دانش آموزان دلایل متعدد دارد که به چندی از آن اشاره می‌کنیم:

ناراحتی جسمی

ناراحتی روحی و روانی

نداشتن علاقه و انگیزه

کم خوابی و خستگی مفرط

تغذیه نامناسب

نا امیدی نسبت به آینده

استقلال طلبی و مقابله با اقتدار معلم (کدیور، ۱۳۸۶)

در نظام آموزش پرورش کلاسی به خوبی اداره شده است که دانش آموز بتواند با شرکت موثر در جریان فعالیت های آموزشی مطالب درسی به خوبی فراگیرد و در طراحی و اجرا برنامه های تحصیلی سهیم باشد. بعبارت دیگر با توجه به سند تحول بنیادین و اهداف آن امروز آموزش و پرورش نیازمند معلم توانمند ساز است و این معلم ، کلاسی دانش آموز محور دارد ، به نفس وجود انسانی دانش آموز ارزش قائل است و آنها را به دسته های اقتصادی و یا اجتماعی متفاوت تقسیم بندی نمی‌کند و به جای اهمیت دادن به شغل والدین و یا ظاهر دانش آموزان، به ارزش انسانی آنها اهمیت می دهد و آنان را مستحق دریافت بهترین و برترین نوع آموزش می داند. این روش تدریس در مرحله عالی حرفه ای قرار دارد. معلم توانمندساز علاوه بر اینکه موضوع درس و روش تدریس را به خوبی می شناسد، بلکه به تفکرات و احساسات دانش آموزان به مثابه دیگر عوامل یادگیری نیز توجه دارد. هدف او به هنگام توضیح درس مشارکت دادن دانش آموزان است و برقراری مدیریت مؤثر بر کلاس درس و به تفکرات و احساسات پاسخ می دهد. چنین معلمی اعتماد به نفس بالایی دارد. به حدی که دانش آموزان را در مدیریت کلاس درس سهیم می کند یا این که کلاس درس را یکسره به آنان می سپارد و خود راهنما می باشد. با گفت و گو و مشورت با دانش آموزان تصمیم می‌گیرد تا در آنان توان یادگیری را عملی سازد. این روش تدریس ارجح بر روش تدریس معلم توضیح دهنده و یا معلم مشارکت دهنده است.

به گفته مرعشی (۱۳۷۱) از جمله راهکارها که برای مدیریت کارآمد کلاس درس می‌توان به آن اشاره کرد به شرح زیر است:

توجه به فضای کلاس

اعمال کنترل

پیشگیری از وقوع مشکلات

تحسین و تشویق در خور و مناسب

استفاده از شوخی در مواقع ضروری

نظارت دائم بر جریانهای کلاس

شکلدهی محیط یادگیری

فعالکردن کلاس

ایجاد و تقویت روحیه آزادمندی

ایجاد زمینه مساعد برای مدیریت کلاس متکی بر پیشگیری

رویکردهای مدیریت کلاس درس

توانایی برخورد مناسب با رفتارهای دانش آموزان یکی از عوامل مهم موفقیت آموزش و یادگیری است. توانایی معلم در هدایت رفتار دانش آموزان و ایجاد بهترین فضای آموزشی ممکن لازمه‌ی موفقیت معلم در کلاس درس است (گالور و برونینگ، ۱۳۸۱)

۱. رویکرد رفتارگرایانه در مدیریت کلاس درس: رویکرد رفتارگرایانه به این نکته تأکید دارد که معلم باید تصمیمی اتخاذ کند تا در کلاس درس او مشکلی به وجود نیاید. از آغاز سال تحصیلی، معلم موظف است قوانین و مقررات کلاس درس را وضع کند. دانش آموزان نیز موظف اند آن قوانین را

اجرا کنند. فرایند تقویت از طریق پاداش دادن به رفتارهای مطلوب و پس گرفتن امتیاز در صورت بروز رفتارهای غیرمطلوب، در این روش مؤثر است. اقتدار معلم در این روش کاملاً محفوظ است و معلم در وضع و حفظ مقررات کلاس، از این اقتدار بهره می جوید. (الماسی حسینی، ۱۳۹۷: ۵-۷)

۲. رویکرد شناخت گرایانه در مدیریت کلاس درس: شناختگرایان مثل برونر و پیازه اعتقاد دارند، اگر صرفاً رفتار بیرونی را مدنظر قرار دهیم، نقش اندیشه، تفکر، استنتاج و... محدود میگردد. شناختگرایان منشا انگیزش آدمی را در درون او به خصوص، در نوع نگارش و اندیشه‌ی او می‌دانند. از نظر شناختگرایان، برخی نیازهای ایجادکننده‌ی انگیزه‌ی رفتار شامل نیاز به احساس کفایت، احساس خود مختاری، نیاز به پیشرفت و نیاز به کنجکاوی می‌باشند. به همین علت در رویکرد شناختی اگر دانش آموزی بی انضباط است به جای مدیریت او به شناخت علت بی انضباطی محاسب می‌پردازیم. (همان: ۵-۷)

۳. رویکرد تعامل گرایانه در مدیریت کلاس درس: در این روش، عقیده بر این است که رفتار دانش آموزان متأثر از عوامل شخصی و محیطی است. نقش معلم این است که به دانش آموزان کمک کند تا رفتار خود و نتایج آنها را درک کنند و در تصمیمگیری کاملاً منطقی باشند. همچنین معلم یک نقش مهمی در تعلیم و اجرای قوانین دارد و هنگام سرپیچی دانش آموزان از قوانین با آنها برخورد می کند. (همان: ۵-۷)

۴. رویکرد غیرمداخله جویانه در مدیریت کلاس درس: این روش حد وسط دو روش رفتارگرایانه و تعامل گرایانه است. مداخله‌ی معلم در حل مشکلات کلاس بسیار اندک است. هدف اصلی در این روش، ارتقای رشد فردی دانش آموزان و آزادی آنان است. معلمان در این روش با دانش آموزان خود رابطه‌ی مشاوره‌ای دارند و معلم در فعالیت‌های کلاس نقشی حمایتی از دانش آموز دارد. این روش حداقل اقتدار را برای معلم در نظر می‌گیرد و به جای آن، بیش تر به تقویت روابط میان معلم و دانش آموز تأکید دارد. (همان: ۵-۷)

به طور کلی نمی توان گفت کدام روش کارآمدتر یا فاقد کارایی است. روشی برای معلم کارآمد است که بهترین نتیجه را در کلاس درس او داشته باشد. بنابراین معلم باید روش‌های متعدد را در کلاس خود بیازماید و کارآمدترین را انتخاب کند. البته به صراحت می توان گفت، شمار معلمانی که از نظر سبک یکی از روش‌های مدیریت رفتارگرایانه یا تعامل گرایانه یا غیرمداخله جو را اعمال می کنند، اندک است. اکثر معلمان بدون این که از روش مدیریت کلاس درس خود آگاه باشند، ترکیبی از سه نوع مدیریت را مورد استفاده قرار می دهند. این معلمان روش مدیریت صحیح و علمی و استاندارد را در هر لحظه از زمان تدریس خود به کار می گیرند و کلاس درس آن‌ها همیشه فعال و زنده و پر از نشاط و انگیزه‌ی یادگیری است.

۴- نتیجه گیری

معلمان با توجه به نگرش، دانش، بینش و تصوراتشان از تعلیم و تربیت، روش‌ها، اهداف آموزشی، ساختار سازمان، اقتدار و مفهوم مدیریت، به کلاس درس به گونه‌ای خاص نگاه می‌کنند. به طور کلی مدیریت کلاس درس با توجه به نظریات کلاسیک، روابط انسانی و یا سیستمی انجام می‌شود. بعضی از معلمان کلاس را یک ساختار رسمی با سلسله مراتب اقتدار در نظر می‌گیرند. این معلمان بر رعایت قواعد و مقررات، نظم و انضباط دقیق، استفاده از قدرت رسمی و انتقال مطالب درسی تأکید می‌کنند. معلمان معتقد به روابط انسانی، کلاس درس را یک گروه اجتماعی تلقی می‌کنند و بر روابط دوستانه، صادقانه و صمیم تأکید می‌کنند و بیشتر از قدرت شخصی یعنی تخصص، جذابیت و مرجعیت استفاده می‌کنند. معلمان معتقد به دیدگاه سیستمی کلاس را یک سیستم باز در نظر می‌گیرند که در کنش و واکنش با محیط بیرونی است. این گونه معلمان به ساختار رسمی و سازمان غیر رسمی هر دو توجه دارند. از انواع اقتدار با توجه به شرایط و اقتضای موقعیت استفاده می‌کنند. این معلمان کلاس درس را یک سیستم باز در نظر می‌گیرند و بر ایجاد ارتباط با اولیای دانش آموزان و درگیر نمودن آن‌ها در تعلیم و تربیت فرزندانشان تأکید می‌کنند. هر کلاس درسی در اثر تعاملات معلم و شاگرد، شاگردان با یکدیگر، شیوه‌ی طراحی و سازماندهی، شیوه‌های نظارت و کنترل و رهبری و ارزشیابی، وضعیت و شرایط خاصی را به خود می‌گیرد که اصطلاحاً به آن جو سازمانی یا شخصیت کلاس درس می‌گویند. جو یادگیری در هر کلاسی ناشی از ادراک گروهی دانش آموزان معلم است. این جو بر نگرش‌ها و رفتار دانش آموزان و معلم تأثیر می‌گذارد. معلمان برای رابطه‌ی مثبت با دانش آموزان نیاز به تلاش و محرک دارند. معلمی که انتظارش روشن و با دانش آموزان مهربان بوده و رابطه‌ای متقابل توأم با احترام با آن‌ها دارد، در حال رهبری و مدیریت صحیح دانش آموزان است. مهربانی و توجه معلم نسبت به دانش آموزان باعث می‌شود که دانش آموزان انتظارات مربوط به رفتارهای متناسب از خود نشان دهند. معلمان در کلاس درس نیازی به سرد بودن و جدایی از دانش آموزان ندارد. رابطه‌ی مؤثر همراه با حسن تفاهم با دانش آموزان فضایی مثبت و مطلوب از کلاس درس را فراهم خواهد آورد. و در نهایت در سایه مدیریت صحیح کلاس و ارتباط مؤثر با کلاس نه تنها اهداف آموزشی تحقق خواهد یافت بلکه فراگیر برای ورود به جامعه بزرگتر از نظر مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی آمادگی لازم را کسب خواهد نمود.

منابع

- الماسی حسینی، سید صمد، (۱۳۹۴)، تعلیم و تربیت (آموزش، یادگیری، تربیت)، تهران: انتشارات سخنوران.
- الماسی حسینی، سید صمد. (۱۳۹۷). مدیریت کلاس درس. کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روانشناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی اجتماعی.
- تایلستون، دوناواکر. (۱۳۸۶). آنچه هر معلم باید بداند: مدیریت کلاس و کلاس داری (ترجمه بهمن ابراهیمی، علی اسماعیلی). تهران: شلاک
- سالاری، یحیی، اسلام پناه، مریم، لایی، سوسن، موسوی، فرانک، (۱۴۰۱)، مدل یابی عوامل موثر بر هدایت تحصیلی دانش آموزان مبتنی بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، اهواز: فصلنامه علمی پژوهشی جندی شاپور اهواز
- سرتیپی، سیاوش، (۱۳۷۱)، روابط معلم و دانش آموز، تهران: فاخته
- شریعتمداری، علی، (۱۳۸۷)، روانشناختی تربیتی، اصفهان: مشعل
- صفوی، امان الله، (۱۳۸۲)، روش ها و فنون الگوهای تدریس، تهران: سمت
- کدیور، پروین، (۱۳۸۶)، روانشناسی تربیتی، تهران: سمت
- مرعشی، علی اکبر، (۱۳۷۱)، مدیریت و سازماندهی کلاس درس، تهران: پایگاه علوم و تربیتی
- مهدی نژاد، ولی، (۱۳۹۲)، دیدگاه دبیران دوره متوسطه در خصوص راهکارهای بی انضباطی کلاسی دانش آموزان و بهبود مدیریت کلاس، سیستان و بلوچستان: جهاد دانشگاهی